

VOLONTERSTVO KAO NOVI OBLIK CRKVENOG SLUŽENJA

Gordan ČRPIĆ, Zagreb

Sažetak

U radu se uzima u obzir sociološka analiza postojećeg stanja, te teološko-normativni okvir zadan prihvaćanjem kršćanstva i Crkve kao miljea u kojemu se ima zbiti volonterstvo kao novi oblik crkvenog služenja. U prvom dijelu rada određuju se pojmovi volonterstvo i služenja. Služenje se određuje u odnosu prema sudioništvu i suradnji u Božjem djelu dovršenja i spasenja svijeta. U radu se pokazuje da je volonterstvo stari oblik prisustva vjernika u životu Crkve i društva, no da ga se može gledati i kao novum u Crkvi i društvu. Suvremeni razvoj volonterstvo veže uz pojavu reformacije i daje se prikaz kompleksnog suodnosa Katoličke i Protestantskih Crkava na razvoj neprofitnog sektora. Posebno se analizira hrvatska situacija, odnos prema radu i dobrovoljnom radu u Hrvatskoj. Naznačuje se stanje u neprofitnom sektoru u Hrvatskoj, gdje, kao i u drugim postkomunističkim zemljama, značajni dio tog sektora pokrivaju sportske i kulturne organizacije. Posebna se pažnja posvećuje suodnosu slobode i volonterstva, procesu neizbježne individualizacije u društvu, te mogućnosti personalizacije koja se u tom kontekstu otvara. Kao bitan moment u razvoju volonterstva u Crkvi naznačuje se potreba aktivne i dinamičnije administrativne potpore od strane službenih institucija. Na kraju autor daje sistematizaciju mogućnosti praktične realizacije volonterstva u Hrvatskoj. Zaključuje da ono nije novi način služenja u Crkvi, ali je ipak novo jer je suvremeno društvo nezamislivo bez doprinosa neprofitnog sektora. Drži da su za razvoj volonterstva kod nas potrebni sustavni poticaji, aktivno reduciranje instrumenata kontrole i jasno definiranje područja autonomije u kojima grupe građana – vjernika, preuzimaju odgovornost za svoje djelovanje u skladu sa svojim kompetencijama i savješću.

Ključne riječi: *volonterstvo, neprofitni sektor, sudioništvo, personalizacija, sloboda, administrativna podrška.*

1. O pojmu

Pojam *volonterstva, volontera, dobrovoljca, dragovoljca*, nije lako ni jednostavno odrediti. Sama riječ *volonter* dolazi od latinskog *voluntas* – *volja*, a u ovom kontekstu u sebi sadrži konotacije *slobode, spontanosti, dragovoljnosti*, akcije bez izvanjske prisile ili uvjetovanosti. Prva upotreba tog pojma odnosila se na dragovoljno javljanje u vojnu službu – *volonter, dragovoljac*. Kasnije se pojam primjenjuje i na one koji se *drage, dobre volje* javljaju i u neke socijalne

službe¹. Danas se suvremeno volonterstvo svrstava u tzv. *neprofitni sektor*, a ovaj se opet pod raznim kutovima, kulturama i tradicijama različito određuje. Jedno od njegovih određenja je i »dobrovoljački sektor«², iako samo volonterstvo pokriva tek dio tog sektora. Fokusirajući pobliže sam pojam *volontera* također se nalazimo pred mnoštvom dilema, različitih polazišta i određenja. Talijanski autor Antonio Mastantuono u svojoj studiji o volonterstvu navodi nekoliko određenja pojma³ volontera – dobrovoljca⁴: »Volonter je građanin koji slobodno, ne izvršavajući pritom određene moralne ili zakonske obveze, nadahnjuje svoj život – i u javnosti i u privatnosti – ciljevima solidarnosti. Stoga, ispunivši svoje građanske i državne dužnosti, on se stavlja na nekoristoljubivo raspolaganje zajednici, promičući kreativan odgovor na istaknute potrebe na određenom teritoriju s prvenstvenom pozornošću prema siromašnima, zapostavljenima, nemoćnima. On ulaže energiju, sposobnost, vrijeme te eventualna sredstva s kojima raspolaže u inicijative za dijeljenje s drugima, inicijative za koje je poželjno da se ostvaruju kroz djelovanje skupina. Takve inicijative trebaju biti otvorene za iskrenu suradnju s javnim ustanovama i društvenim snagama; provođene s određenom primjerenom pripremom; ostvarene kontinuitetom u zahvatima, usmjerenima kako prema neposrednom služenju, tako i prema nezaobilaznom uklanjanju uzroka nepravde i svake potlačenosti osobe«⁵. Prema određenju talijanskog Caritasa, volonterstvo bi se za kršćana, uz već navedeno važno ograničenje volonterstva koje dobrovoljni rad veže uz ispunjenje društvenih i obiteljskih obveza, moglo misliti kao služenje koje »predstavlja odgovor povezan s vlastitom vjerom, koji ga potiče u svjedočenju dijeljenja života sa svojom braćom prema Kristovu primjeru. Kršćanstvo se trudi da ljubav danas – otklonivši uzroke potreba – po-

¹ Usp. PASINI G., *Volontariato*, u: *Nuovo Dizionario di teologia morale*, a cura di Francesco Compagnoni, Giannino Piana, Salvatore Privitera, Ed. Paoline, Cinisello Balsamo 1990., str. 1512-1520, str. 1512.

² Usp. SALAMON M. L., ANHEIER, K. H. (and Associates), *The Emerging sector Revisited. A Summary*, Center for Civil Societa Studies, The Johns Hopkins University, Baltimore, str. 1. Također BEŽOVAN, G., *Socijalna politika i neprofitni sektor*, u: PULJIZ, V., (i dr.) *Sustavi socijalne politike*, Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta (Izdanja Revije za socijalnu politiku), Zagreb 2000., str. 220.

³ Zahvaljujem gospođi Suzani Ciganović što mi je omogućila uvid u rukopis prijevoda ove vrijedne knjige talijanskog autora.

⁴ U hrvatskom se jeziku za pojam *dobrovoljnog rada* koriste tri riječi: tuđica *volonter*, koja dolazi od francuskog *volontaire*, usp. ANIĆ, V., GOLDSTEIN, I., *Rječnik stranih riječi*, (2. izdanje), Novi Liber, Zagreb 2000., te hrvatske riječi *dobrovoljac* i *dragovoljac*, usp. ANIĆ, V., *Rječnik hrvatskog jezika*, (Treće, prošireno izdanje), Novi Liber, Zagreb 1998. U ovome radu mi ćemo koristiti hrvatsku riječ *dobrovoljac* ili tuđicu *volonter* kao sinonime.

⁵ Ellena, 1987., prema MASTANTUONO, A., *Volontario*, Edizioni Piemme, (II edizione), Casale Monferrato 1997., str. 11.

stane pravda sutrašnjice«⁶. Možda najpraktičnije određenje volontera daje sociolog V. Cesareo koji volontera definira kao »onoga tko nudi stalnu suradnju u prosjeku ne manje od dva sata tjedno, ili na neodređeno vrijeme ne manje od 20 dana godišnje, besplatno, nekoristoljubivo isključivo u interesu skupine, s ciljem solidarnosti.«⁷ Nizozemska vlada volonterski rad definira kao »neplaćeni, slobodno izabrani rad koji se obavlja u okviru organiziranih okolnosti, u korist drugih i/ili društva, a osobe koje izvršavaju te zadatke ne ovise o njima za vlastito uzdržavanje.«⁸ Europska povelja o volonterstvu iz 1998. godine volonterski rad određuje kao: *djelatnost u interesu ljudi; djelatnost koja nije motivirana financijskim interesom; djelatnost koja se odvija na lokalnoj ili nacionalnoj razini; djelatnost koja je dragovoljna; djelatnost koja je miroljubiva; djelatnost koja je utemeljena na osobnoj motivaciji i slobodi izbora; djelatnost koja potiče aktivnu građansku ulogu na dobrobit zajednice; djelatnost koja potiče razvoj ljudskih potencijala; djelatnost koja poboljšava kvalitetu življenja na načelima solidarnosti; traganje za predodžbama društva nesigurne budućnosti; poticaj iskorištavanju poduzetničkih prigoda; osnova razvoja partnerskih odnosa između aktera sistema blagostanja; poticaj samoorganiziranju ljudi pri rješavanju problema*⁹. Špehar dragovoljca određuje kao onoga »koji barem jedanput u tjednu daruje barem dva sata vremena za potrebe i potrebne.«¹⁰ Ovim bismo ukratko naznačili opseg i mnogoznačnost pojma *volonter, dragovoljac, dobrovoljac*. Valja još samo reći da je razumijevanje toga pojma povijesno i kulturno uvjetovano i da njegova kontekstualizacija bitno ovisi o kulturi i tradiciji u kojoj živimo¹¹. Salamon i Anheier luče najmanje tri regije u kojima se neprofitni sektor, pa onda i volonterstvo, razvijaju s bitnim regionalnim karakteristikama: Centralna i Istočna Europa koju karakterizira *dvoznačnost i nejasnost* ovog sektora, Latinska Amerika koju karakterizira problem *podvojenosti neprofitnog sektora*, te razvijene zemlje koje su pred izazovom *obnove i oživljavanja* ovog sektora, jer mu prijete pretjerana okoštalost i birokratizacija.¹²

Drugi bitni pojam iz naslova ovog rada odnosi se na *služenje*. Služenje možemo mnogostruko fundirati, kako u evanđeljima (usp. Mt 20,26; Mk 9,35; Iv

⁶ MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 11.

⁷ MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 11.

⁸ TOPČIĆ, D. (ur.), *Priručnik za rad s volonterima*, Udruga MI-Split, Volonterski centar Split, Split 2001., str. 5.

⁹ TOPČIĆ, D., IVELJA, N., *Priručnik za volontere*, Udruga Mi, Volonterski centar, Split 2001., str. 13.

¹⁰ Glas Koncila, kolovoz 1999., br. 35. Također ŠPEHAR, M., *Caritas i dragovoljni rad*, Caritas Nadbiskupije zagrebačke, Zagreb 2001., str. 25.

¹¹ Usp. TOPČIĆ, D., *Priručnik za rad s volonterima*, str. 10.

¹² Usp. SALAMON M. L., ANHEIER, K. H. (and Associates), *The Emerging sector Revisited. A Summary*, str. 14-17.

13,4-5.14.35), tako i u koncilskim i socijalnim dokumentima Crkve (Usp. GS br. 27, 90, 93). U ovome smo radu služenje osvijetlili pod kutom *suradnje* i *sudionništva*; suradnje na koju je, čovjek kao čovjek, a kršćanin napose, pozvan od Boga na prvim stranicama Biblije (Usp. Post 2,15). Tu se čovjek javlja kao *cooperator Dei*. U tom smislu *služenje* se u ovome radu razumijeva kao dragovoljno *sudionništvo* i *suradnja* u izgradnji i dovršenju ovoga svijeta na koju su pozvani svi ljudi, a napose kršćani¹³.

2. Volontarijat i kršćanstvo

Nakon što smo naznačili neka osnovna određenja pojedinih pojmova, valja nam kontekstualizirati razvoj volonterstva unutar kršćanstva.

Volonterstvo naime nije nepoznato u povijesti Crkve. Štoviše, možemo ga smatrati konstitutivnim dijelom kršćanske objave¹⁴: kršćanstvo naviješta besplatnost, a realizira se u odabiru stila, kršćanskog načina življenja koji počiva na relaciji spram osobe Isusa Krista, u kojoj i kroz koju čovjek život živi za drugoga. Kršćanin biva kao Krist čovjek za druge¹⁵, ali, ukoliko uzmemo u obzir ovaj teološki rakurs, i čovjek za Boga u relaciji prema osobi Isusa Krista, što ga uostalom i čini kršćaninom i razlikuje ga od humanistički orijentiranog filantropa.

Dobrovoljno, dragovoljno, volontersko djelovanje u Crkvi bilježi već i Novi zavjet pod vidom *koinonije*, *diakonije*, odnosno *caritasa*. Kasnija povijest kršćanstva pokazuje trajnu prisutnost dobrovoljnosti u Crkvi, pod raznim vidovima sve do naših dana. Tu možemo uzeti u obzir razvoj brige za siromašne kroz razne redove u Crkvi od franjevaca do konferencija sv. Vinka Paulskog, raznih bratstava i kongregacija koje skrbe za potrebne, a datiraju još iz srednjeg vijeka i u mnogim aspektima oslanjaju se na volontere.

Dakle, moglo bi se s pravom reći da volonterstvo nipošto nije novi način crkvenog služenja već upravo najstariji način crkvenog djelovanja, a zasigurno najstariji način laičkog uključivanja u život Crkve¹⁶. Ujedno se može reći da je volonterstvo i normalni, izvorni kršćanski odabir realizacije svoga života, upravo u smislu ove suradnje čovjeka kršćanina i Boga i njegova sudionništva u izgradnji i dovršenju ovoga svijeta. To naravno stoji normativno. Drugo je pitanje koliko je ta izvorna dimenzija kršćanstva življena, pa se može sociološki detektirati kao jedan od indikatora religioznosti, prisutnosti kršćanstva na ovim prostorima.

¹³ O distinkciji *su-radnika* i *su-dionika* vidi u: MARASOVIĆ, Š., *Demos ante portas: Crkva u Hrvatskoj pred demokratskim izazovima*, Crkva u svijetu, Split 2002., str. 25-27.

¹⁴ Usp. ŠAGI, B. Z., *Pastoral župne zajednice: teološko-pastoralni ogledi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2001., str. 216.

¹⁵ Usp. BONHOEFFER, D., *Otpor i predanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993., str. 177.

¹⁶ Usp. MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 22.

Na normativno teološkoj razini čovjek kršćanin odgovoran je za zbivanja u ovome svijetu, odgovoran je za svoga brata¹⁷, odgovoran je za ovaj svijet u cjelini¹⁸ (GS 34). Budući da potrebni u ovome svijetu nemaju »slobodno vremena«, da nakon svoje *potrebitosti* ne odlaze kući gdje prestaju biti potrebnima, ni kršćani ne mogu prestati biti kršćanima i »odmoriti« se od svog kršćanstva, odnosno prestati brinuti za potrebne. Naravno, čovjek kršćanin ima i odgovornost prema sebi, svojim snagama, svojoj obitelji i njenim potrebama, ali i prema čovjeku u potrebi. To je trajna dispozicija kršćanstva. Ipak, u posljednjih se dvadesetak godina govori mnogo više i drukčije, u svjetovnoj i crkvenoj javnosti, i o *volonterstvu, trećem, neprofitnom sektoru, civilnom društvu* koji se smješta između *države, tržišta i obitelji*¹⁹, pa se nameće pitanje:

U čemu je dakle *novum* tog novog *volonterstva*?

3. Suvremeni razvoj volonterstva

Početak razvoja suvremenog volonterstva možemo najprije povezati s efektima reformacije²⁰. Naime, kao *nusprodukt* specifičnog odnosa čovjeka i Boga

¹⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Socijalna skrb. Sollicitudo rei socialis*, (SRS u daljnjem tekstu), br. 38. Također IVAN PAVAO II., *Stota godina. Centesimus annus* (CA u daljnjem tekstu), br. 51.

¹⁸ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Pastoralna konstitucija »Gaudium et spes« o Crkvi u suvremenom svijetu, (GS u daljnjem tekstu) br. 34.

¹⁹ Usp. PULJIZ, V., *Civilno društvo u svijetu i u Hrvatskoj*, u: BALOBAN, S., (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, KS, Zagreb 2000., str. 15.

²⁰ Iako suvremena istraživanja pokazuju, barem kada je riječ o Sjedinjenim Američkim Državama, da Katolička Crkva ima najkonzistentniji utjecaj na razvoj volonterstva među svojim članovima. Također se ne može banalno uzimati pretpostavka kako je neprofitni, dobrovoljački sektor razvijeniji kod protestanata no kod katolika. Ta razlika u korist protestanata vrijedi za *liberalne* protestantske zajednice koje su više orijentirane na konkretnu pomoć, dok su *konzervativne* protestantske zajednice, koje su više orijentirane na misijsko djelovanje i propovijedanje evanđelja. Usp. WILSON, J., JANOSKI, T., *The Contribution of Religion to Volunteer Work*, u: *Sociology of Religion* 56 (1995), nu. 2. str. 137-152. Vjerojatni je razlog tome razvoj socijalnog nauka Crkve u prošlom stoljeću i njegov utjecaj na profiliranje nove duhovnosti, primjerene društvu u kojemu živimo.

U ovom kontekstu valja napomenuti da je druga grupa istraživača otkrila da je neprofitni sektor i volonterstvo najrazvijeniji u sredinama gdje postoji pozitivno natjecanje u vidljivoj kršćanskoj autentičnosti, odnosno u sredinama s miješanim kršćanskim Crkvama među kojima postoji određeno natjecanje. S druge strane oni pokazuju kako je niska razina razvoja neprofitnog sektora prisutna u zemljama s jakim Pravoslavnom i Katoličkom i nekršćanskom tradicijom. Kao značajan faktor za razvoj neprofitnog sektora također naznačuju dužinu življenja u demokratskom okruženju, koja je pozitivno povezana s volonterstvom. Usp. CURTIS, E. J., BAER, E. D., GRABB, G. E., *Nations of Joiners: Explaining Voluntary Association Membership in Democratic Societies*, u: *American Sociological Review*, 66(2001) nu. 6, str. 783-805. Salamon, Anheier i suradnici u svom sumarnom izvješću o neprofitnom sektoru upozoravaju da u razumijevanju razvoja neprofitnog sektora i volonterstva treba uzeti u obzir povijesno na-

koji se afirmira kroz reformaciju i nove denominacije proizašle iz nje, na društvenoj se sceni razvija specifičan odnos prema *pozivu* i *spasenju* koji daje obol razvoju kapitalizma kako to pokazuje Weber u svojoj *protestantskoj etici*²¹. Svoj najveći razvoj razne protestantske denominacije doživljavaju u Americi u kojoj članstvo u pojedinim crkvenim zajednicama biva garant i mogućnost društvene i gospodarske promocije²². Amerikanci prvi razvijaju, upravo pod ovim utjecajem protestantizma, kulturu *udruživanja* u suvremenom smislu²³. Ona postaje, jasno s vremenom, i kultura svjetovnog udruživanja, no inicijalno započinje s crkvenim zajednicama. Dobrovoljnost je u tim zajednicama toliko razvijena da se danas kao jedan od socioloških markera za određivanje *core members*²⁴, za određivanje praktičnog vjernika, uz sudjelovanje na nedjeljnoj službi (misi) uzima u obzir i *dobrovoljni rad u Crkvi* i to u europskom istraživanju vrednota provedenom 1991. godine²⁵.

Na razvoj neprofitnog sektora u prošlom stoljeću imala su utjecaj i politička strujanja, te kulturno nasljeđe pojedinih društava. Načelno možemo reći da su na razvoj suvremene dobrovoljnosti, na svoj način utjecali *lijevi* i *desni* politički impulsi. Ljevica kroz kritiku države koja *kolonizira društvo*, kroz kritiku postojećih struktura i zahtjevima za njihovo mijenjanje, što se razvijalo kroz pokret

sljede i utjecaj Katoličke i Protestantskih Crkava. Posebno važnom naglašavaju katoličku doktrinu *supsidijarnosti*. Drže da se neprofitni sektor u Zapadnoj Europi velikim dijelom razvio oslanjajući se na tradiciju raznih kršćanskih društava i organizacija. Usp. SALAMON M. L., ANHEIER, K. H. (and Associates), *The Emerging sector Revisited. A Summary*, str. 7.

²¹ Usp. WEBER, M., *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Veselin Masleša -Svjetlost, Sarajevo 1989.

²² Tu mislimo na fenomen nužnosti učlanjivanja u pojedine kongregacije i denominacije, i to ne nužno iz religioznih, već čisto iz ekonomskih interesa. Naime, u zajednicu ne može biti bilo tko primljen, a ako je primljen onda je to garant pouzdanosti toga čovjeka i daje mu legitimitet i mogućnost poslovanja. Usp. WEBER, M., *Protestantska etika*.

²³ Usp. DE TOCQUEVILLE, A., *O demokraciji u Americi*, Informator, Zagreb 1995. Iako treba reći da SAD danas nisu vodeća zemlja kada je riječ o neprofitnom sektoru. Suvremena su istraživanja opovrgnula *mit* o dominaciji SAD-a u sferi neprofitnog sektora i volonterstva. Usp. SALAMON M. L., ANHEIER, K. H. (and Associates), *The Emerging sector Revisited. A Summary*, str. 5.

²⁴ Taj bismo izraz mi mogli misliti, prevesti kao *praktičan vjernik*.

²⁵ Usp. HALMAN, L., DE MOOR, R., Religion, Churches and Moral Values, in: ESTER, P., HALMAN, L., DE MOOR, R., (ed.) *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press 1994., str. 43. Naravno, kod nas se taj kriterij nije mogao primijeniti, jer bismo radikalno smanjili broj praktičnih vjernika, na svega nekoliko posto, što ne odgovara našoj situaciji glede dobrovoljnog rada u crkvenim organizacijama. Kod nas su postojale objektivne okolnosti koje nas primoravaju da ovaj kriterij i sociološki drugačije definiramo, oslanjajući se na odlazak na mise i barem nominalno prihvatanje učenja Crkve. Usp. ČRPIĆ, G., KUŠAR, S., Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra* 68(1998), br. 4, str. 555-561.

nove ljevice, a kulminiralo je u studentskim nemirima 1968. godine. Desnica s druge strane u odustajanju od državnih intervencija u društvu i konceptu tzv. *minimalne države* što je otvorilo prostor za razvoj samopomoći u društvu.

Prema Salamonu, intenzivni razvoj neprofitnog sektora potaknut je krizama koje proživljava suvremeno društvo. Tu je prije svega riječ o *kolapsu komunističkog eksperimenta* u državama Centralne i Istočne Europe, o *svijesti i brizi za očuvanje okoliša*, te promociji *brige za čovjekovo zdravlje i sigurnost svugdje u svijetu*²⁶. Bežovan, oslanjajući se upravo na citiranog Salamona, uzroke razvoja neprofitnog sektora vidi u: a) *krizi socijalne države*; b) *krizi razvoja*; c) *krizi okoliša* i d) *krizi socijalizma*²⁷.

Obzirom na navedene uzroke razvoja neprofitnog sektora, možemo lučiti nekoliko *modela* socijalnih režima unutar kojih se, na kulturno i povijesno zadanoj pozadini, razvijao neprofitni sektor u pojedinim društvima: a) *liberalni* u kojem su niski izdaci države i velika uloga neprofitnog sektora (anglosaksonske zemlje); b) *socijaldemokratski* – veliki izdaci države, mala uloga neprofitnog sektora; c) *korporativistički* – velika socijalna davanja i razvijen neprofitni sektor (Njemačka); d) *statički model* – socijalni izdaci vlade mali – nepostojanje neprofitnog sektora (Japan)²⁸.

I naravno, u ovom smislu za nas je posebno važan impuls II. vatikanskog sabora, posebno vezan uz pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*. No prije toga značajan dugotrajni i općevažeći impuls razvoju neprofitnog sektora i volonterstva općenito, dao je Pio XI. promovirajući načelo *supsidijarnosti* i stvarajući prostor za aktivno uključivanje građana i vjernika u rješavanju problema na razini na kojoj se oni pojavljuju²⁹.

Vidimo dakle, prateći razvoje dobrovoljnosti i neprofitnog sektora da on ima dugu povijest i tradiciju i da nije neki *novum* današnjice. A ipak ima razloga govoriti o *novumu*. Taj *novum* volonterstva danas sadržan je u bitnome u premještanju akcenta s *kratkoročne* na *dugoročnu* solidarnost³⁰, odnosno prijelazom s ljubavi shvaćene kao *milostinje* i *dobročinstva* na ljubav shvaćenu kao *medusobni odnos i dijeljenje*³¹. Suvremenu teološku perspektivu solidarnosti naznačuje papa Ivan Pavao II. koji u solidarnosti vidi *odgovor na uzajamnost* u su-

²⁶ Usp. SALAMON M. L., ANHEIER, K. H. (and Associates), *The Emerging sector Revisited. A Summary*, str. 1.

²⁷ Usp. BEŽOVAN, G., *Socijalna politika i neprofitni sektor*, str. 225.

²⁸ Usp. BEŽOVAN, G., *Socijalna politika i neprofitni sektor*, str. 229-231.

²⁹ Usp. PIO XI., *Enciklika Quadragesimo anno*, (QA u daljnjem tekstu), br. 81.

³⁰ Usp. MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 22.

³¹ Usp. MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 82.

vremenom svijetu³². Ta se solidarnost shvaća kao *moralno i socijalno ponašanje*, kao *vrlina*, »ona nije osjećaj neke neodređene sućuti ili površnog ganuća zbog patnji tolikih ljudi, bliskih ili udaljenih. Naprotiv, to je *čvrsta i postojana odlučnost zauzeti se za opće dobro*, to jest za dobro svih i svakog, jer *svi smo mi uistinu za sve odgovorni*.«³³ Na drugom mjestu papa naglašava da »Ni jedan čovjek ne može tvrditi da nije odgovoran za sudbinu svoga brata«, oslanjajući se na Post 4,9, gdje Bog pita Kajina: »Gdje ti je brat Abel«, a ovaj odgovara: »Zar sam ja čuvar brata svoga?«, također na Lk 10, 29-37, prisposobu o *milosrdnom Samarijancu*, te na Mt 25, 31-46, parabolu o *posljednjem sudu*³⁴. Grbac u hrvatskom kontekstu vidi potrebu »izgradnje solidarnosti kao trajne društvene i moralne kreposti«³⁵. Iz prethodno rečenoga proizlazi da novo volonterstvo oslonjeno na ovakvo shvaćenu solidarnost nije toliko pitanje određenog besplatnog rada, rada koji ne treba platiti³⁶, već u volonterstvu treba gledati novi način življenja kršćanskog poslanja, kako to kaže kardinal Martini³⁷ odnosno proročku promociju *novog kulturnog modela ponašanja*³⁸.

4. Hrvatska situacija

Hrvatska obzirom na promatrano područje ima nekoliko ograničenja, odnosno objektivnih ometajućih faktora koji su, i još uvijek utječu na razvoj volonterstva. Prije svega, u prošlom komunističkom sustavu nije bilo moguće slobodno udruživanje građana koje bi imalo nekih socijalnih implikacija. Napose se to odnosilo na građane vjernike. Zbog toga su u bivšim komunističkim zemljama ra-

³² Solidarnost se općenito naglašava u socijalnim dokumentima Crkve kao ključ rješenja mnogih napetih odnosa u društvu. Solidarnosti je posvećena cijela enciklika pape Ivana Pavla II., *Sollicitudo rei socialis – Socijalna skrb*. U broju 39 papa naglašava da se solidarnost može misliti, kako se za naše vrijeme može uzeti lajtmotiv *Opus solidaritatis pax – Mir je plod solidarnosti*. Usp. SRS br. 39.

³³ SRS br. 38.

³⁴ Usp. CA br. 51.

³⁵ GRBAC, J., Solidarnost u civilnom društvu, u: BALOBAN, S. (Ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2000., str. 88.

³⁶ Između ostalog, treba reći da je neprofitni sektor upravo zamašnjak novog zapošljavanja. Primjerice 1990. godine broj zaposlenih u neprofitnom sektoru, u 12 zapadnih zemalja bio je 11,8 milijuna ljudi. U vodećim prisutnim firmama u 6 najrazvijenijih zemalja, General Motoru, Volkswagenu, Hitachiju, Fiatu, Renaultu i British Telecomu bilo je u isto vrijeme zaposleno 1,7 milijuna ljudi. Usp. BEŽOVAN, G., *Socijalna politika i neprofitni sektor*, str. 237.

³⁷ Prema MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 36.

³⁸ Usp. MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 135.

zvijene udruge sportskog i kulturnog, a manje socijalnog karaktera³⁹. S druge strane, imajući u vidu totalitarizam i njegovo naslijeđe, valja imati na umu da je to sustav koji pogoduje razvoju *pasivnosti osoba*. Budući da se sve bitne odluke donose izvan dohvata građana, »odozgo«, građani nisu stimulirani na inicijativu, te je razvijen mentalitet pasivnog odnosa prema društvu i državi⁴⁰. Štoviše, inicijativa može biti i kontraproduktivna, može imati negativnih posljedica po osobnu i obiteljsku egzistenciju. Tu je također važno uočiti da je taj sustav aktivno sabotirao svaku sustavnost i kontinuiranost u javnoj sferi, što su bitna obilježja suvremenog volonterstva. Taj nedostatak trajnosti i ustrajnosti u nekom angažmanu osjećamo i danas u mnogim sferama života našeg društva. Ljudi se za neku stvar i oduševе, ali se teško odlučuju ustrajati u nakani da ostvare željene, proklamirane ciljeve. Crkva je u Hrvatskoj, gotovo pola stoljeća, također bila unutar totalitarnog društveno političkog sustava, odnosno, u tom su sustavu živjeli građani – vjernici, kako laici tako i klerici. Veliki hendikep koji se dogodio Crkvi u Hrvatskoj je njena nemogućnost adekvatnog razvoja socijalne dimenzije duhovnosti i socijalne misli, dok je ova, u općoj Crkvi u prošlom stoljeću, a napose po II. vatikanskom saboru, dobivala sve više na značenju. Crkva je u Hrvatskoj bila prisilno *getoizirana* i razvila geto-mentalitet samoodržanja u kojemu nema mnogo prostora za održanje i razvoj *supsidijarnosti* u društvu i u Crkvi, tog bitnog načela mogućnosti razvoja volonterstva, u našem slučaju kao suvremenog načina kršćanskog poslanja. 1990. godine u Hrvatskoj nastupa razdoblje demokracije i mogućnosti razvoja i ove, tako bitne dimenzije kršćanstva, a i suvremenih društava općenito. No, mentalitet je relativno inertna tvorevina, sporo se mijenja, tako da u pojedinim povijesnim, posebno tranzicijskim razdobljima, imamo situacije da cijele zajednice neadekvatno odgovaraju na nove okolnosti, budući da nemaju iskustva ni operativnih znanja potrebnih za rješavanje novonastalih situacija i problema. Stara iskustva i logike u novim su situacijama ne samo neefikasne, već ponekad i smiješne, posebno u slučajevima borbe sa zamisljenim i previđanjem realnih protivnika i problema⁴¹.

Kada je riječ o Crkvi u Hrvatskoj, valja uočiti da je Crkva bila, u takvom totalitarnom tipu društva, jedna od rijetkih ustanova koja je mogla i morala artiku-

³⁹ Usp. SALAMON M. L., ANHEIER, K. H. (and Associates), *The Emerging sector Revisited. A Summary*, str. 7. Također ZRINŠČAK, S., Kriticism i defetizam u hrvatskom društvu – pogled sociologa, u: BALOBAN S. (ur.), *Kršćanin u javnom životu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Glas Koncila, Zagreb 1999., str. 74.

⁴⁰ Usp. MARASOVIĆ, Š., *Demos ante portas: Crkva u Hrvatskoj pred demokratskim izazovima*, str. 7.

⁴¹ Što je kod nas, nažalost, čest slučaj na mnogim razinama u društvu i u Crkvi. Ovakav pristup rezultira usporavanjem, a ponekad i blokadom razvoja društva i crkvenosti.

lirati političke, kulturne i druge interese građana⁴². Također valja imati na umu da je Katolička Crkva usprkos tom i takvom sustavu uspjela razviti minimalan, ali tada jedino realno moguću prostor civilnog društva⁴³. Tu prije svega mislimo na jedinstvenu, još nedovoljno istraženu, ulogu *Kršćanske sadašnjosti*, a i velikih hrvatskih teologa Turčinovića, Bajsića, Šagi-Bunića, Valkovića, pastoralaca poput župnika Juraka, te na postojanje i rad Caritasa Nadbiskupije zagrebačke⁴⁴.

Dakle, možemo slobodno reći da u ovoj domeni imamo određena iskustva i tradiciju, ali također valja reći da je bivši sustav ostavio značajne posljedice na mentalitet većine ljudi i da te posljedice, u smislu **insuficijentnosti** aktivnosti u javnoj sferi i loše artikulacije vlastitih stavova u javnosti, bitno utječu na mogućnosti i dinamiku razvoja suvremenog volonterstva u Crkvi i društvu u Hrvatskoj.

Rad i dobrovoljni rad

Prema Ivanu Pavlu II. ljudski je rad ključ rješenja socijalnog pitanja⁴⁵. To je postavka oko koje se generalno slažu gotovo svi, pa i mnogi kritičari socijalnog nauka Crkve. No iz nje proizlazi čitav niz složenih pitanja na koje nije jednostavno dati domišljene odgovore. S jedne strane to su pitanja o strukturalnim promjenama u sferi tržišta rada, pitanja zastarjelosti određenih zanimanja i potrebi otvaranja novih, u tom smislu i potrebi za prekvalifikacijom i dinamičnijim postavljanjem obrazovnog sustava. To ujedno znači i nužnost pomnog promišljanja reforme obrazovanja kao ključnog elementa mogućnosti razvoja suvremenog hrvatskog društva⁴⁶. S druge strane, valja uzeti u obzir i postojeći odnos

⁴² Usp. ZRINŠČAK, S., *Religija, Crkva i treći sektor u Srednjoj i Istočnoj Europi*, u: *Revija za socijalnu politiku*, 2(1995.), br. 4, str. 307.

⁴³ Također je vrijedno naznačiti da su počeci zakladništva u prijelazu u novi vijek povezani s Crkvom u Hrvatskoj, naime »u 15. i 16. st. aktivne su misne i stipendijske zaklade«, BEŽOVAN, G., *Postignuća i prepreke u razvoju zakladništva u Hrvatskoj*, CERANEO, Zagreb 2001., str. 9 (rukopis). Dakle Crkva u Hrvatskoj ima dugu tradiciju organiziranja dobrovoljnosti, pa nije ni čudo što razni autori u Hrvatskoj, koji se bave socijalnom politikom naznačuju veliku ulogu Crkve u socijalnoj sferi u povijesti, te očekuju mnogo od njena aktualna angažmana. Usp. BEŽOVAN, G., *Neprofitni sektor i socijalna politika*, str. 242.

⁴⁴ Usp. ZRINŠČAK, S., *Religija, Crkva i treći sektor u Srednjoj i Istočnoj Europi*, str. 309.

⁴⁵ Usp. IVAN PAVAO II., *Enciklika Radom čovjek. Laborem exercens* (LE u daljnjem tekstu), br. 3.

⁴⁶ Prema rezultatima popisa stanovništva Republike Hrvatske iz 2001. godine dobivena je, može se to bez pretjerivanja reći, katastrofalna slika obrazovne strukture stanovništva: 2,86% bez škole, 15,76% nezavršena osnovna škola, 21,75% osnovna škola, 47,06% srednja škola, od čega 27,23% otpada na trogodišnje škole Kv-VKV zanimanja. 4,08% stanovništva ima višu školu, a tek 7,82% građana Hrvatske fakultetski je obrazovano. Usp. REPUBLIKA HRVATSKA – DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.* S takvom obrazovnom strukturom, s oko dvije trećine funkcionalno, za suvreme-

prema vrednotama rada u pojedinim društvima, kako bi se vidjelo koliko se rad kao takav cijeni. Još Adam Smith pokazuje u svom dijelu *O bogatstvu naroda* da bogatstvo pojedinog naroda ne ovisi o prirodnim bogatstvima neke zemlje, već o odnosu prema radu građana date zemlje. Tipični primjeri za ovaj slučaj su Brazil i Japan. Brazil ima višestruko više prirodnih bogatstava no Japan koji je višestruko bogatiji od Brazila. Imajući u vidu Hrvatsku, možemo reći da je u Hrvatskoj prisutan *ambivalentan* stav prema nekim bitnim vrednotama rada koje mogu potaknuti i nositi razvoj zemlje⁴⁷. Bez dovoljno afirmativnog pristupa radu kao takvome, *plaćenom radu*, teško je očekivati oduševljeni pristup *dobrovoljnom radu*. Zato valja, posebno u Hrvatskoj, u perspektivi razvoja socijalnog nauka Crkve i duhovnosti primjerene vremenu u kojemu živimo, ozbiljno uzeti u obzir elemente koje Papa navodi kao potrebne za razvoj *duhovnosti rada* u V. poglavlju enciklike *Laborem exercens*⁴⁸. Tu u broju 25 eksplicitno naznačuje rad kao »sudioništvo u Stvoriteljevu djelu«⁴⁹ što smo i mi uzeli kao lajtmotiv dinamičnog pristupa suvremenom volonterstvu, odnosno jasnijeg označavanja onoga što se tu misli pod pojmom *služenja*. Teološki gledano Bog čovjeka poziva na suradnju, sudioništvo. Čovjek, napose čovjek kršćanin, u tom pozivu očitava svoje uzvišeno dostojanstvo i shodno otvorenom pozivu mogućnost aktivnog odziva, odnosno aktivnog sudioništva u Božjem planu stvaranja. Ova bi ključna misao trebala biti nit vodilja odnosa naših vjernika prema radu općenito, a naravno onda i prema dobrovoljnom radu. To je ta socijalna dimenzija duhovnosti koju mi u Crkvi snažno moramo *danās* početi razvijati i produbljivati.

6. Dobrovoljne organizacije u Hrvatskoj

Organizirano dobrovoljstvo u Hrvatskoj se snažno razvilo tijekom Domovinskog rata. Procjenjuje se da u Hrvatskoj danas ima oko 20.000 udruga, od čega je oko 10.000 njih registrirano kao športske organizacije. Pri Ministarstvu rada i socijalne skrbi registrirana je 431 humanitarna organizacija. U Hrvatskoj ta-

no društvo, nepismene populacije, ne može se očekivati nikakav, a ne nagli razvoj i oporavak hrvatskog gospodarstva. Problem tog oporavka strukturalne je, a ne, ili barem prvenstveno ne, političke naravi. No to je tema koja zaslužuje posebnu raspravu u koju ovdje ne možemo ulaziti, već je tek naznačiti.

⁴⁷ O nekim stavovima prema radu u Hrvatskoj, o raspoloživim potencijalima i problemu nasljeđa u ovoj domeni vidi u: ZRINŠČAK, S., BALOBAN, S., ČRPIĆ, G., Dostojanstvo čovjeka i rad, u: Bogoslovska smotra 70 (2000.) br. 2. Također BALOBAN, S., Socijalna budućnost Hrvatske: rad – supsidijarnost – solidarnost, u: BALOBAN, S., (ur.), Socijalna budućnost Hrvatske: kršćani nacija, politika, Europa, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Glas Koncila, Zagreb 2002., str. 59-82.

⁴⁸ Usp. LE, br. 24-27.

⁴⁹ LE, br. 25.

kođer djeluje i oko 290 udruga za zaštitu okoliša, 1752 dobrovoljnih vatrogasnih društava (DVD), 529 sindikata s oko 550 000 članova⁵⁰.

Problem u razvoju »trećeg sektora« u Hrvatskoj svakako je negativno iskustvo iz početnih godina rata, gdje je tadašnja vlast prilično negativno gledala na razvoj udruga, dok su s druge strane mnoge udruge donosile, ponekad i agresivno nametale zapadna iskustva potpuno neprimjereni za našu situaciju. Također treba imati na umu nepostojanje tradicije volonterstva, neprepoznavanje volonterstva kao društvene vrednote, gdje mnogi građani često gledaju s nepovjerenjem na motivaciju onih građana koji se zauzmu za opće dobro⁵¹. Kod nas je došlo do zastoja u razvoju organiziranog volonterstva u odnosu na Zapadnu Europu u kojoj bilježimo, npr. u Italiji oko 7 milijuna volontera, 1/89 stanovnika, 1/36 u gradovima od 100.000 do 500.000 stanovnika⁵², u Francuskoj ima oko 600.000 udruga, a zakon o udrugama datira iz 1901. godine⁵³.

Dakle, u zemljama Zapadne Europe, koje su se mogle normalno razvijati davno su već postavljeni zakonski okviri i razvijeno je pozitivno društveno okruženje za razvoj dobrovoljnosti pa i organizirane dobrovoljnosti.

Hrvatsku ovdje možemo usporediti sa Španjolskom. Obje su ove zemlje s pretežno katoličkim stanovništvom, obje su imale iskustvo totalitarnih sustava. U Španjolskoj, 11 godina nakon smrti generala Franca⁵⁴, 1986. godine 14 najvećih dobrovoljnih udruga osniva *platformu za promicanje volonterstva u Španjolskoj*⁵⁵. Hrvatska, usprkos ratu koji je imala u međuvremenu, u istom vremenskom periodu stvara ozbiljne pretpostavke za razvoj organiziranog volonterstva. Zašto je važno naglasiti ovaj moment organiziranosti, pa i onda kad govorimo o povezanosti volonterstva i crkvenosti? Zbog toga što se volonterstvo realno *ne razvija spontano*, samo od sebe, već kao rezultat sustavnog rada, posebice rada na odgoju, obrazovanju potencijalnih volontera i stvaranju društveno prihvatljive klime za dobrovoljnost⁵⁶. *Spontanost* je važna u dimenziji osobne odluke, motivacije, kreativnosti i neposrednosti u odnosu s potrebnima, ali ne i u održavanju samih aktivnosti.

⁵⁰ BEŽOVAN, G., Indeks civilnog društva u Hrvatskoj (Nacrt-rukopis), CERANEO, Zagreb 2001., str. 2.

⁵¹ Usp. BEŽOVAN, G., Indeks civilnog društva u Hrvatskoj. Nacrt, str. 15.

⁵² Usp. MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 29.

⁵³ Usp. MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 103.

⁵⁴ General Franco umro je 1975. godine.

⁵⁵ Usp. MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 102.

⁵⁶ Usp. MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 120. Također ŠPEHAR, M., *Potreba i zadaća dragovoljstva*, u: *Glas Koncila*, 37/1999.

7. Sloboda i volonterstvo

Conditio sine qua non svakog mogućeg dobrovoljnog rada je *sloboda*, mogućnost slobodnog opredjeljenja za volonterstvo odnosno eksplicitno »volonterstva nema bez slobode«⁵⁷.

Sloboda se u ovom smislu mora razumijevati prije svega kao unutarnje oslobođenje za su-djelovanje s drugima, potrebnima u rješavanju njihovih, ne samo akutnih problema, već, i prije svega, u njihovu uključivanju u život zajednice kao onih koji pridonose i mogu pridonositi i biti aktivni članovi zajednice. S druge strane, nužno je obratiti i pažnju na ovaj izvanjski vid slobode, *slobode od* svake uvjetovanosti. Prethodni politički sustav također je imao svojevrstni oblik *volonterstva*. Recimo, *omladinske radne akcije* pretpostavljale su, barem nominalno, dobrovoljnost. Međutim, češće je tu bilo riječi, posebice u prvim godinama socijalističkog sustava o uvjetovanosti, više no o dobrovoljnosti. Na akcije se *moralo* ići ili je pojedinac snosio određene sankcije. Kako je slabio komunistički sustav, ova je prisila jenjavala, a tako i mogućnost organiziranja *dobrovoljnih radnih akcija*, koje su dobile loš image. Nakon demokratskih promjena, stjecanjem okolnosti u Hrvatskoj je pokazana velika solidarnost s potrebnima. Hrvatska je u nekim periodima skrivila i za više stotina tisuća prognanika i izbjeglica⁵⁸. Otvorio se prostor za široko dobrovoljno djelovanje na novim osnovama u novom socijalnom okruženju slobode.

Sloboda je čovjeku kao biću dana i zadana, dio je njegove naravi i upravo zbog toga čovjek je mora živjeti i njegovati. Čovjek uvijek treba bdjeti da se sloboda ne reducira u ime nekih viših prava ili ciljeva⁵⁹. Vezano uz volonterstvo, na to u Crkvi također trebamo obratiti pažnju, jer je Crkva, kao ljudska institucija

⁵⁷ ŠPEHAR, M., Etika dragovoljstva, u: *Glas Koncila*, 36/1999.

⁵⁸ Živić pokazuje da je u periodu između 1992. i 1998. godine u Hrvatskoj u *prognaničko izbjegličkim tijekovima* sudjelovalo između 430 000 i 700 000 osoba, što je između 9 i 15 posto stanovništva Hrvatske prema popisu iz 1991. godine. Usp. ŽIVIĆ, D., Promjene u dinamici i razmještanju prognaničko-izbjegličkog kontingenta u Republici Hrvatskoj od sredine 1991. do sredine 1998. godine, u: *Društvena istraživanja* 8(1999), br. 5-6 (43-44), str. 676-791.

To govori o kapacitetu solidarnosti u Hrvatskoj tijekom rata. Nakon rata, a već i tijekom rata, ta je solidarnost značajno opala. Teško je sada ulaziti u razloge zbog kojih je do toga došlo, no može se reći da je jedan od njih svakako način na koji je provedena privatizacija i veliko socijalno raslojavanje do kojega je došlo kroz taj proces koji se odvijao tijekom rata. Analizu erozije solidarnosti u hrvatskom društvu svakako bi trebalo učiniti, jer postoje osnovani argumenti koji govore da tu nije samo riječ o smanjenju humanih kapaciteta nekog društva, već i njegovih ukupnih integracijskih kapaciteta, koji su izuzetno važni za povećanje socijalnog kapitala, a onda i kompetentnosti mlade hrvatske države na globalnoj, političkoj i ekonomskoj razini.

⁵⁹ O odnosu slobode, prava i pravednosti objavljena je kod nas veoma vrijedna studija pomoćnog mariborskog biskupa Antona Stresa, usp. STRES, A., *Sloboda i pravednost*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2001.

hijerarhijski ustrojena, a to znači da je, kao i u svakoj hijerarhijskoj organizaciji, viša instanca u poziciji moći u odnosu na nižu i ukoliko se ozbiljno ne shvaća i ne primjenjuje načelo supsidijarnosti može doći do reduciranja slobode, a onda i do gušenja mogućnosti realizacije mnogih aktivnosti, u ovom slučaju volonterstva, a posredno onda i promicanja dugoročne solidarnosti. To naravno vrijedi i za društveno institucijsko okruženje, ali mi ovdje raspravljamo poglavito o mogućnostima koje volonterstvo ima u Crkvi i Crkva po volonterima.

Može se reći da volonterstvo koje se razvija iz slobode ima ne samo, čak ne i prvenstveno socijalnu, karitativnu ulogu, već više političku u smislu stvaranja određene kulture, osjetljivosti zajednice za opće dobro društva⁶⁰, a onda i konkretno dobro onih koji se u zahtjevnom društvu današnjice najmanje snalaze i trebaju našu suradnju u rješavanju svojih egzistencijalnih problema.

Pitanje današnjeg trenutka u Crkvi, obzirom na volontere, na ovoj konkretnoj razini razmatranja, svakako je osjetljivo pitanje *volontiranja vjeroučitelja i teološki naobraženih laika*. Naime, budući da su vjeroučitelji vezani mandatom za obavljanje svoga posla, lako ih se može uvjetovati. Tu treba biti posebno obazriv, jer je riječ o teološki naobraženim ljudima kojima s posebnim senzibilitetom treba omogućiti da se u punini realiziraju kao aktivni kršćani i građani. Dugoročno nanijela bi se velika šteta crkvenom volonterstvu ukoliko bi se upravo ova kategorija ljudi po nekom automatizmu smatrala »predodređenim« za volontere. To ne bi bilo volonterstvo, već dodatni neplaćeni rad, bilo u župi, bilo u školi. Volonterstvo je slobodan unutarnji odabir, bez izvanjske prisile, bilo za, bilo protiv. Bez ozbiljnog uzimanja dimenzije slobode i dostojanstva čovjeka, volonterstva nema i ono nema budućnosti, pa ni u smislu razvoja crkvenosti jer odabir vjere pretpostavlja slobodni odabir⁶¹. Institucija je potrebna i nužna kako bi se taj odabir, taj unutarnji impuls mogao realizirati, ali institucija ne može i ne smije ići preko praga *ponude* jer to onda nije u skladu s elementarnim demokratskim civilizacijskim uzusima, a o kršćanstvu tu ne može biti ni riječi, posebno ne nakon spoznaja do kojih se došlo na Drugom vatikanskom saboru.

8. Volonterstvo i administrativna podrška

U Hrvatskoj je u posljednjih nekoliko godina učinjen velik napredak u razvoju zakonodavstva koje promovira i omogućuje djelovanje neprofitnog sektora, posredno i volonterstva. Naime, donesen je zakon koji omogućuje donacije i drugim, ne samo športskim udrugama te je pojednostavljeno registriranje orga-

⁶⁰ Na to ukazuju dokumenti Drugog vatikanskog koncila, posebno *Deklaracija Dignitatis humanae o vjerskoj slobodi* (DH u daljnjem tekstu) u br. 6, te GS br. 26 i 74.

⁶¹ Usp. DH br. 2.

nizacija i udruga. Prema provedenim istraživanjima registriranje udruge sada traje prosječno oko 4,5 tjedana od podnošenja zahtjeva za registriranje, dok je za *zaklade* proces registracije još uvijek »složen i nepotrebno dugotrajan«⁶².

S crkvene strane ovakva istraživanja nisu rađena, no iskustvo s nekim udru-gama govori da su oni registraciju u Crkvi kao privatno društvo vjernika laika čekali daleko duže. »Laici imaju pravo osnivati udruženja«⁶³. Kanonski zakonik, kanoni 321-329 reguliraju propise o »privatnim vjerničkim društvima«⁶⁴. Val-ković upozorava da, u suvremenim uvjetima, obzirom na društva pod okriljem Crkve kroz koja vjernici *snažno promiču usku povezanost između vjere i života (kan. 327)*, treba obratiti pažnju o naravi i pravilima djelovanja tih društava u ci-vilnom društvu⁶⁵.

Želimo li uistinu da nam se organizirano volonterstvo razgrana i razvije u Crkvi, nužno moramo otvoriti prostor laicima za preuzimanje inicijative i mo-gućnosti njihova organizirana djelovanja⁶⁶. U tom je smislu bitno da se ovaj ad-ministrativni dio registracije *privatnih laičkih udruga* maksimalno pojednostavi, kako bi se potaknulo organizirano laičko djelovanje. Valja imati na umu da laici tu preuzimaju potpunu odgovornost za djelovanje i da djeluju kao vjernici u svo-je ime⁶⁷, ne u ime Crkve kao institucije. Ovu je distinkciju važno imati na umu.

9. Individualizacija i personalizacija

Rezultati recentnih socioloških istraživanja registriraju u Europi i kod nas, značajan pomak vrijednosnih orijentacija u smjeru *individualizacije*. To je pro-ces koji se vjerojatno ne može zaustaviti, ne može se zadržati, i svaka strategija koja bi išla za time da na taj proces gleda kao da ga nema, jer u njemu vidi nega-tivnih elemenata, unaprijed bi bila osuđena na povijesni promašaj. No on nije nužno samo negativan. I to upravo u teološkoj perspektivi. Naime, upravo za-hvaljujući ovom procesu, po prvi put, u nama dohvatljivoj povijesti, ostvaruju se pretpostavke za puno osobno prihvaćanje vjere i odgovornosti svih vjernika za

⁶² Usp. BEŽOVAN, G., Indeks civilnog društva u Hrvatskoj. Nacrt.

⁶³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dekret »Apostolicam Actuositatem« o apostolatu laika* (U daljnjem tekstu AA) br. 19.

⁶⁴ Usp. *Zakonik kanonskoga prava*, Glas Koncila, Zagreb 1996.

⁶⁵ VALKOVIĆ, M., *Civilno društvo – izazov za državu i Crkvu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Zagreb 2000., str. 62, bilješka 92.

⁶⁶ Usp. ŠAGI, B.Z., *Pastoral župne zajednice: teološko-pastoralni ogledi*, str. 219.

⁶⁷ Laici su pozvani na apostolat od »samog Gospodina po krštenju i potvrđi« DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dogmatska konstitucija »Lumen Gentium« o Crkvi* (u daljnjem tekstu LG), br. 33. Sudjelovanje u apostolatu njihova je »dužnost i pravo« (AA br. 4). Jedna od mogućnosti su-djelovanja u suvremenom apostolatu, svakako jest i mogućnost organiziranog djelovanja u do-brovoljačkim društvima laika, što im onda treba pozitivno i realno ostvarivo i omogućiti.

život Crkve⁶⁸, svijesti odgovornosti za sve ljude, ali i za okolinu, te svijesti solidarnosti i s ljudima budućih pokoljenja⁶⁹. Proces individualizacije omogućuje čovjeku da se oslobodi kolektiviteta i da u punini, kao čovjek, osoba, prihvati kršćanstvo kao *osobni odabir*, a onda i volonterstvo kao konstitutivni element toga odabira. Dakle, taj proces nema nužno samo negativne konotacije. Pitanje je samo u kojemu smjeru će se on odvijati? Hoće li mu krajnja instanca biti *individualizam*, *in-dividuum*, onaj ne-djeljiv, koji se ne može dijeliti? U tom slučaju riječ je o *samoodredivom* generičkom biću koje se poglavito ravna po utilitarističkoj etici maksimiranja sreće i minimaliziranja boli, gdje taj moment biva gotovo jedini kriterij stvarnosti⁷⁰, što više vodi *infantilizaciji* pojedinca⁷¹, na njegovu ljudskom uozbiljenju u uprisutnjenju u svijet i živote drugih, posebno potrebnih.

Ipak, taj proces omogućuje, ukoliko se energija individualizacije usmjeri u smjeru *personalizacije*, oblikovanja profinjene osobnosti, omogućuje prihvaćanje kršćanstva na osobnoj, što onda nužno znači i na egzistencijalnoj, a to opet implicira, na regionalnoj, župnoj razini.

Personalizam jasno iznosi na vidjelo kategoriju bitnu za razumijevanje, prihvaćanje i življenje kršćanstva. To je kategorija *relacije*. Kršćanin je u bitnome čovjek u relaciji s Bogom i s drugim čovjekom, odnosno s drugim ljudima u političkom smislu. U ostvarenju osobnog, slobodnog prihvaćanja vjere otvara se mogućnost čovjeku, otvorenu Bogu i bližnjemu, da se za bližnjega založi, ne iz svoje »uzvišene samilosti«, već iz opredjeljenja da, s Bogom, ovaj svijet učini boljim. Pri tome, takav je čovjek svjestan činjenice da je isto uzvišeno neotuđivo ljudsko dostojanstvo Bog udijelio njemu i njegovu bratu u potrebi. Taj potrebni brat nije potreban dodatnog poniženja našim sažaljenjem, već mogućnosti življenja života dostojna čovjeka, kraj nas i s nama. Zato suvremeno volonterstvo ima, više od karitativne, naglašenu ovu političku, kulturnu, ili ako to hoćemo teološki izreći, proročku dimenziju otkrivanja Božje prisutnosti i perspektive u sadašnjosti.

U ovom kontekstu treba naglasiti da suvremeni kršćanski volonter ne bi smio ići na rušenje postojećih institucija⁷², već za izgradnjom sebe kao Božjeg suradnika na njivi Gospodnjoj, no s druge strane, suvremeni volonter kršćanske provenijencije ne bi smio završiti u naivnom ameliorizmu, ideologiji 19. stoljeća koja je naglašavala da će se sustav promijeniti ako se promijene pojedinci, što je

⁶⁸ O potrebi razvoja osobnog integriteta vjernika i uvjerljivosti Crkve vidi u: MARASOVIĆ, Š., *Demos ante portas: Crkva u Hrvatskoj pred demokratskim izazovima*, str. 318-320.

⁶⁹ Usp. CA br. 37

⁷⁰ Usp. ČRPIĆ, G., *Socijalna osjetljivost mladih*, u: BALOBAN, S. (ur.) *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2000., str. 177.

⁷¹ Pojam preuzet od Krunoslava Nikodema iz rukopisa magistarske radnje.

⁷² To je bila ideja '68.

konzerviralo postojeće stanje. Ne treba smetnuti s uma i ovu političku, strukturalnu dimenziju, jer neke nevolje potrebnih sustavno se strukturalno generiraju pa ih na toj razini treba i otklanjati⁷³.

10. Mogućnosti praktične realizacije volonterstva u Crkvi u Hrvatskoj

Već je na nekoliko mjesta rečeno da je volonterstvo, sociološki, a još i više teološki, konstitutivni dio kršćanstva, naravno ukoliko se ovo razumije kao *egzistencijalni* projekt življenja života u Kristu. Ukoliko se razabere da je takva realizacija života vrijedna, smisljena opcija za konkretnog čovjeka.

Evidentno, kršćanstvo tu više ne može biti tradicionalno, kulturno-identifikacijsko, indiferentno, već jedino osobno opredjeljenje osobe koja prihvaća vjeru u Božje oćinstvo i po njoj bratstvo svih ljudi, koja prihvaća vjeru u prisutnost Boga koji se objavio u osobi Isusa Krista i identificirao se sa svakim čovjekom, napose s isključenima, potrebnima, što daje teološku dimenziju služenju, koja u tom kontekstu prihvaća da smo svi mi uključeni u Mistično Tijelo i da, u eshatološkoj perspektivi *kročimo s Kristom Uskrslim ka ostvarenju kraljevstva kroz služenje*⁷⁴.

Želimo li da se naše kršćanske zajednice još više otvore za volonterstvo, uz prethodno rečeno, valja naznačiti još nekoliko uvjeta i preduvjeta koji se moraju ispunjavati kako bi se ta važna dimenzija kršćanskog poziva mogla trajno razvijati i biti znak djelatne ljubavi (usp. Iv 13,35).

1) Još veće poštivanje dostojanstva osobe volontera i volonterstva. Volonterstvo nije pomodarstvo, nije ni »delegiranje naših« u karitativno područje. To je slobodno opredjeljenje, ukoliko ga gledamo pod kršćanskim vidom, onih kršćana koji su se opredijelili radikalno izvorno shvatiti i prihvatiti svoje kršćanstvo, te svoj kršćanski apostolat⁷⁵.

2) Volontersko služenje vjernika, a onda i Crkve po njima, valja gledati i izgrađivati pod kutom *općeg dobra* društva, jer onda je tu riječ o uvjetima »društvenog života koji grupama i pojedincima omogućuju da potpunije i lakše dođu do vlastitog savršenstva«⁷⁶. Tu valja uočiti i razvijati svijest o sudioništvu s Bogom u djelu spasenja, uređenja i dovršenja ovoga svijeta. Volonter se na taj

⁷³ Usp. SRS br. 37-38. Također propovijed zagrebačkog nadbiskupa za Dan državnosti 2002. godine, u: *Glas Koncila* XLI, 30. lipnja 2002., br. 26.

⁷⁴ Usp. *Nuovo Dizionario di teologia morale*, str. 1516.

⁷⁵ U pokušaju sistematiziranja potreba za razvoj volonterstva pod vidom služenja u Crkvi u Hrvatskoj, oslonit ćemo se na sistematizaciju koja je izvedena u korištenom talijanskom rječniku moralne teologije, no slobodno ćemo je interpretirati i kontekstualizirati, naznačujući dijelove koji su preuzeti od talijanskih autora.

⁷⁶ GS br. 26.

poziv odaziva, što znači da je spreman dijeliti svoj život s osobom kojoj je potrebna pomoć da »lakše dođe do svoga savršenstva«. U tom smjeru općenito valja razvijati pozitivnu klimu za rad, ne samo za dobrovoljni rad.

3) Solidarnost – Cjelokupni rad volontera može se podviti pod pojam *solidarnosti*. Istraživanja u Hrvatskoj, a i iskustvo u proteklom ratu, pokazuju da smo mi spremni na solidarnost na *osobnoj razini*, no značajno manje na društvenoj razini⁷⁷, a upravo na toj razini potrebno je stvarati preduvjete za razvoj *duge solidarnosti* koja je kadra otklanjati i uzroke, ne samo aktualno anulirati posljedice. To je velik zadatak, ne samo volontera i volonterstva, već i drugih, posebno znanstveno-istraživačkih institucija u Crkvi.

4) Supsidijarnost. Volonterstvo se sigurno neće razviti ako se jasno ne odredi područje njegove autonomije, razine na kojoj će vjernici – volonteri autonomno djelovati rješavajući postojeće probleme, uz mogućnost oslanjanja na više instance u stvarima koje nisu kadri razriješiti na određenoj razini. Ta pomoć više instance uvijek treba biti samo pomoć za *samopomoć*, kao i volonterska pomoć potrebnima.

5) Opcija za siromašne. Ovo je jedno od temeljnih motivacija kršćanski inspiriranih volontera – želja za konkretnom osobnom pomoći najpotrebnijima i kroz njih, susret s Kristom Uskrslim (usp. Mt 25, 40). Zbog toga taj susret ne može biti susret sažaljenja i iz sažaljenja, već naprotiv susret radosti i nade. To nije milostinja viška naših »mrvica«, već dijeljenje sebe i kruha svagdašnjega s braćom koja po zajedničkom Ocu imaju jednaku baštinu kao i mi, i imaju jednaka prava na uključivanje u zajednicu kao i mi. Naravno, ovo pretpostavlja dobru i sustavnu formaciju volontera.

6) Formacija volontera je veoma važan, još nepostojeći segment u našoj Crkvi, za uspješan razvoj kompetentnog volonterstva. Naime, organizirano volonterstvo pretpostavlja određenu inicijalnu i prateću trajnu, specijalističku formaciju. Formacijski proces ima, načelno, četiri temeljna zahtjeva: a) znati o volonterstvu; b) znati učiniti – tehnički ovladati potrebnim vještinama; c) znati biti – razvijati stavove poštivanja bez patetike; d) znati činiti da i on čini – pomoć za samopomoć.

Ova četiri formativna elementa trebaju biti primijenjena kroz *osobno i izravno služenje*, animiranje cijelog društva za potrebe potrebnih, te formiranje određene političke svijesti u društvu⁷⁸.

⁷⁷ Usp. ARAČIĆ, P., ČRPIĆ, G., NIKODEM, K., Vjerska situacija u hrvatskom tranzicijskom društvu prema istraživanju »Aufbruch«, u: *Vjesnik Đakovačke i srijemske biskupije*, 12/2000., str. 800.

⁷⁸ Usp. *Nuovo Dizionario di teologia morale*, str. 1519-1520.

Temeljnu bi formaciju, posebice *formiranje formatora* na sebe trebale preuzeti neke već postojeće institucije u Crkvi danas, kao što su: Caritas, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, budući da je riječ o temeljnoj motivaciji djelovanja, što je opet temeljni smisao socijalnog nauka⁷⁹, nadalje Nacionalni katehetski ured, posebice kroz planove i programe vjeronauka i župske kateheze. Naravno i druge institucije koje imaju potrebni kompetentni kadar. Ovakva, temeljna formacija nužni je preduvjet zaživljavanja volonterstva u našoj Crkvi. Ujedno, u tome treba gledati i dugoročni projekt, jer njegove plodove možemo uočiti, ako danas započnemo, kroz tri do pet godina.

7) Uloga redovnica, redovnika i svećenika u procesu formacije volontera. Za svaki projekt koji želi biti *crkven* važno je, uz uključivanje laika paralelno ne isključivati klerike, redovnice i redovnike. Štoviše, oni u postojećim uvjetima i trebaju biti zamašnjak novih projekata, volonterstva napose. To znači da bi u formaciju, posebice u formaciju formatora, s laicima nužno trebalo uključivati zainteresirane redovnike, redovnice i svećenike koji u projektu promicanja volonterstva pronalaze svoju karizmu, kako bi formacija na lokalnoj razini mogla postati dio redovitog pastorala. Tu valja imati na umu da je ovdje riječ o formaciji odraslih, te da to treba uključiti u pastoral odraslih. Važno bi bilo ne infantilizirati, već upravo uozbiljavati proces formacije volontera imajući u vidu diferenciran pristup, jer vjernička populacija nije homogena, ima i onih distanciranih vjernika koji bi se, iz potpuno filantropskih razloga možda upravo kroz konkretno djelovanje mogli ponovo približiti Kristu i otkrivati prisutnost Božju u Crkvi.

8) Mogućnosti realizacije volonterstva. Volonterstvo je u Crkvi i kroz Crkvu moguće konkretno realizirati kroz sljedeće forme⁸⁰:

a) individualno – spontana pomoć potrebnome, bez uključenosti u neku formalnu organizaciju: susjedima, poznanicima, ili na druge načine uočenim potrebnim ljudima.

b) Organizirano djelovanje – ono pretpostavlja postojanje određene udruge, primarne i trajne formacije, te kontinuitet u djelovanju. To je svakako poželjan način djelovanja. Najefikasniji, između ostalog.

c) Volonterska godina. Talijani to zovu *Anno di Volontario sociale*. Ta je godina volonterstva prvotno zamišljena kao godina kroz koju bi mlade djevojke, 18-24 godina, darovale godinu dana svoga života pomažući potrebnima. Kroz tu godinu dana one se mogu odvojiti od svijeta adolescencije, susresti se s realnim životom, što im može pomoći u odabiru životnog poziva. Ta je ideja kasnije proširena i na mladiće. Naravno, i tu je potrebna prethodna ozbiljna priprema. Moglo bi se razmišljati i o godini volonterstva za svećeničke i redovničke kandida-

⁷⁹ Usp. CA br. 57.

⁸⁰ O mogućnostima realizacije volonterstva vidi u: MASTANTUONO, A., *Volontario*, str. 123.

te, kroz koju bi se oni susreli sa životom konkretnih ljudi, te se na taj način senzibilizirali za potrebne, siromašne, što bi im bilo od velike pastoralne pomoći u njihovu radu.

d) Obiteljsko volonterstvo – podrazumijeva uključivanje cijelih obitelji u dobrovoljni rad. To je šansa da obitelj postane otvorena za život u svijetu koji je po svojoj logici zatvara u sebe.

Kroz ovih nekoliko formi moguće je planirati i realizirati volonterstvo u Crkvi i kroz Crkvu.

Zaključak

Volonterstvo definitivno nije *novi način* služenja u Crkvi, ali ipak i jest nešto *novo*, jer novo društvo stvara neke nove potrebe i traži nove odgovore na nova pitanja i dileme. Novum je i zbog društvenih procesa koji ističu važnost dobrovoljstva u društvu, jer bez dobrovoljnog organiziranja građana suvremeno društvo ne može riješiti svoje mnogobrojne probleme.

U tom smislu možemo reći da je suvremeno volonterstvo *novum* koji Crkvi omogućuje novi način prisutnosti u svijetu.

Hrvatsko nasljeđe totalitarnog sustava, postojeći odnos prema radu, slobodi, osposobljenost za supsidijarnost, kompetentnost, postojeća obrazovna struktura, postojeća opcija solidarnosti, te aktualna administrativna, infrastrukturna potpora, čine kontekst u kojemu se rađa volonterstvo kao *novum* u našoj Crkvi. To je također i kontekst koji se u sličnim dimenzijama prostire u društvu općenito. Zato ne treba očekivati neki spektakularni porast broja volontera u Crkvi u nekom kratkom roku. Ali zato treba učiniti niz, ovdje naznačenih priprema, predradnji, kako bismo u perspektivi uistinu imali ljude koji će na nov, vremenu primjeren način živjeti svoje kršćansko opredjeljenje i uvjerenje kao vjernici laici, ali i vjernici svećenici, redovnice, redovnici – volonterstvo je u tom kontekstu sržni element koji će se kao vidljiv u Crkvi i u društvu očitovati.

Kada je riječ o aktualnom momentu, možemo slikovito reći da u društvu načelno djeluju dvije sociološke sile: *inicijativa i kontrola*. Ako dođe do neravnoteže ovih sila, onda imamo *anarhiju* ili *defetizam*. Mi u hrvatskom društvu danas imamo upravo mnogo defetizma, ali i neorganizirane stihije s druge strane. Anarhija, mišljena u sociološko-politološkom smislu, naravno ne može biti naš cilj, ali naš cilj svakako može, i nekako i mora biti olabljivanje mehanizama kontrole i poticanje inicijative, posebno organizirane inicijative koja će amortizirati kaotičnost i anarhičnost. Drugim riječima, u našim akcijama, posebno kršćanski inspiriranim, moramo ostaviti prostora za *Logos* i *logos*. Taj prostor je *sloboda* u kojoj se ostvaruje *kozmos*.

Potrebni su dakle sustavni poticaji, uz aktivno reduciranje instrumenata kontrole, u jasno definiranim područjima autonomije u kojima grupe građana – vjernika na sebe preuzimaju odgovornost djelovanja, u skladu sa svojim kompetencijama i svojom savješću. Tek tu se otvara perspektiva volonterstva kao novog oblika življenja svoga kršćanstva i konsekventno, kao novog oblika crkvenog služenja.

Summary

VOLUNTEERING AS A NEW FORM OF CHURCH SERVICE

The work provides a sociological analysis of the current situation, as well as the theological-normative framework determined through acceptance of Christianity and the Church as the milieu in which voluntary work is taken as a new form of Church service. The first part of the work defines the concepts of voluntary work and service. Service is defined in relation to participation and co-operation in God's work of completion of and salvation of the world. The work demonstrates that voluntary work is an old form of believers' presence in the life of the Church and society, but that it can also be seen as ... in the Church and society. Contemporary development of voluntary work is connected with the concept of reformation and is revealed in the complex interactive influence of the Catholic and Protestant Church on the development of the non-profit sector. The situation in Croatia in respect of attitudes towards work and voluntary work are analysed. The state of the non-profit sector in Croatia is noted, where, as in other post-communist countries a significant portion is taken up by sports and cultural organisations. Particular attention is directed at the relation between freedom and voluntary work, as well as the process of inevitable individualisation in society and the possibilities of personalisation that open up in this context. The need for active and dynamic administrative support on the part of official institutions is noted as a crucial factor in the development of voluntary work in the Church. Finally the author systematises the possibilities for the practical realisation of volunteering in Croatia. The conclusion drawn is that while this is not a new form of service in the Church, it has become an essential element of modern society that is inconceivable without the contribution of the non-profit sector. Necessary for the development of voluntary work in Croatia are: systematic incentive, active reduction of instruments of control and clear definition of the area of autonomy in which citizens – believers assume responsibility for their activities in accordance with their abilities and conscience.

Key words: *volunteering, non-profit sector, participation, personalisation, freedom, administrative support.*